

ОСВІТНІ СИСТЕМИ ТА ІНСТИТУЦІЇ

УДК 372.7(477)

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Наталя Терьохіна

Стаття присвячено проблемам розвитку неформальної освіти як важливої складової системи освіти дорослих. У статті подано визначення неформальної, формальної та інформальної (спонтанної) освіти. Визначено ознаки та завдання неформальної освіти; виділено загальні характеристики неформального навчання. Наголошено на ролі та значенні неформальної освіти дорослих як основоположного поняття освіти впродовж життя; підкреслено важливість надання якісних освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих, проаналізовано навчальні програми у галузі неформальної освіти дорослих, а також охарактеризовано їх змістове наповнення; підкреслено важливість неформальної освіти в контексті освіти в рамках Університету третього віку.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта дорослих, неформальна освіта, формальна освіта.

Одним із наслідків науково-технічної революції ХХ ст. став прискорений процес старіння та знецінення знань і вмінь фахівців. Соціальна роль освіти дорослих виявляється в сприянні розвитку суспільства й одночасно розвитку та соціальному захисту особистості. Саме освіта дорослих набуває подальшого розвитку в зв'язку зі світовою економічною кризою і необхідністю перепідготовки і навчання дорослого населення. З'являються нові, нетрадиційні форми освіти дорослих: відкриті університети, народні вищі школи, університети третього віку, корпоративні університети, внутрішньофірмове навчання тощо. Формальна освіта не може повністю забезпечити пізнавальні потреби громадян. Суттєвого впливу набуває підтримка і розвиток неформальної освіти. Асамблея Ради Європи (2000) розробила рекомендації «Про неформальну освіту», в якій підтверджується, що неформальна освіта є важливою частиною неперервного навчання для адаптації у постійно змінюваному середовищі [3]. Саме неформальна освіта може стати джерелом компетентності сучасної людини та пусковим механізмом до освіти впродовж життя.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблемам освіти дорослих взагалі та неформальній освіті дорослих, зокрема, присвячені роботи таких науковців, як Д. Антонова, І. Беюл, Л. Ведернікова, С. Вершловський, В. Гаргай, В. Давидова, С. Змєйов, Т. Зотова, С. Коваленко, Н. Ничкало, О. Митіна, О. Огієнко, К. Онушкіна, І. Фокіна, О. Хахубій та ін. Предметом досліджень науковців був широкий спектр теоретичних і практичних проблем освіти дорослих, проте питанням розвитку неформальної освіти, яка розвивається швидкими темпами

в інших країнах світу у нашій країні не приділялася належна увага.

Зважаючи на це, метою нашої статті є дослідження особливостей розвитку неформальної освіти як важливої складової освіти дорослих, визначення важливості неформальної освіти в контексті неперервної освіти.

Сучасні орієнтири розвитку політики, перетворення в суспільстві, економіці, соціальній та культурній галузі кардинально змінили вимоги до освіти, підвищили її роль у модернізації суспільства. Зазначені перетворення зумовили необхідність побудови освітньої політики в контексті неперервності. Як стверджує академік В. Кремень [1], у разі звичайної, традиційної освіти навчити людину на все життя неможливо не лише в гарній школі, а й найкращому університеті. Тому що здобуті в навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті, з'являться нові знання, без засвоєння яких фахівець не буде ефективним, тобто втрачить конкурентоспроможність [1].

Основними постулатами безперервної освіти, сформульованими Міжнародною комісією ЮНЕСКО для XXI століття стали: навчитися пізнавати; навчитися робити; навчитися жити разом; навчитися жити. Сталася інституціоналізація різних видів освіти, в тому числі й тих, що не існували раніше. ЮНЕСКО ввела спеціальну термінологію, яка відображає різні ступені організованості освітніх послуг: формальне, неформальне, інформальне навчання. Відомий діяч ЮНЕСКО Р. Даве зазначав, що неперервна освіта – це процес особистого, соціального та професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснювана з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях [6, с. 34].

Нами було досліджено, що Європейським центром розвитку професійної освіти (Cedefop) для країн Євросоюзу, визнано такі визначення:

- формальне навчання – навчання, здійснюване в структурованому та організованому середовищі (в навчальному закладі, центрі навчання або на робочому місці) і чітко позначається як навчання (з точки зору завдань, тривалості або ресурсів);
- неформальне навчання – навчання, засноване на запланованій діяльності, яка явно не позначена як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання або підтримки тих, хто навчається), але яка містить значимий навчальний елемент, але зазвичай не завершується сертифікацією;
- інформальне (спонтанне навчання) – навчання, що є результатом повсякденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю або дозвіллям. Воно не структуроване і не організоване. «Навчання на досвіді» має на увазі як навчання, виходячи з досвіду, так і навчання через досвід; тобто екстраполяцію і застосування елементів навчання [8, с. 16].

Сьогодні, коли установи освіти втратили свою монополію у поширенні інформації, зростає значення неформального навчання. Сучасні умови життя вимагають, щоб процес навчання ставав все більш динамічним, а саме освіта була доступна і при цьому відповідала потребам різних категорій населення. Тому система формальної освіти, представлена в університетах, коледжах та інших навчальних закладах, виявляється найчастіше недостатньою. І щоб заповнити лакуни, які не здатна заповнити формальна система, порушується

питання про можливості неформальної освіти.

Сучасне бачення особливостей неформальної освіти дорослих представлено на сайті Європейської асоціації освіти дорослих, де вказано ще це: «спеціально організована діяльність по сприянню процесу, в рамках якого люди можуть свідомо розвиватися як особистості, самостійно спиратися на власні можливості в соціальних відносинах і діяльності за допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвіднесення власних думок і почуттів з думками та почуттями інших людей; розвитку умінь і способів їх вираження» [7, с. 23].

У неформальному навчанні криється величезний потенціал у зв'язку з тим, що ця форма здатна більш гнучко реагувати на нові потреби і пропонувати системі освіти і ринку праці те, що необхідно в плані часу, змісту та організації навчання [9, с. 27].

Зазначимо, що неформальна освіта відбувається у будь-якому середовищі (навчальному закладі, товаристві, церкві, сім'ї тощо); в індивідуальній чи груповій формі; в будь-якому віці, що ще раз підтверджує факт існування неформальної освіти як частини неперервного навчання. Джерелом неформальної освіти можуть бути музеї, школи, інститути, телебачення, газети, власний досвід та досвід інших людей.

Термін «неформальна освіта» отримує за останні роки все більш широке розповсюдження в багатьох країнах, використовується в матеріалах і рекомендаціях різних міжнародних конференцій.

Рада Європи завжди сприяла визнанню неформального навчання. У Рекомендації як про сприяння та визнання неформального навчання молоді (2003) наголошено на створенні Європейського портфоліо для працюючих молодіжних лідерів та молодіжних працівників. Серед інших важливих дій варто відзначити симпозіум з неформального навчання (м. Страсбург, 13-15 жовтня 2000 р.) та спільну конференцію Ради Європи та Ресурсного центру SALTO «Мости для визнання» (м. Лойвен, 19-23 січня 2005 р.), а також розробку Європейського портфоліо для молодіжних лідерів та молодіжних працівників з неформального навчання (2007).

Розроблені Радою Європи документи визначають такі ознаки неформального навчання:

- добровільне;
- доступне кожному;
- набувається в різних місцях і в різних ситуаціях;
- процес навчання пов'язаний з педагогічними цілями;
- доповнює інші складові частини навчання протягом усього життя, зокрема формальне навчання;
- дає перевагу компетенціям, які придбані активною участю в діяльності, повсякденному житті;
- спирається на досвід і дію і прагне до задоволення потреб учасників.

Необхідно уточнити, що для Ради Європи, як і для Європейського центру розвитку професійної освіти Cedefop, поняття неформального навчання охоплює практично будь-яке навчання, спрямоване на точну, але при цьому вільно обрану ціль, що враховує соціальний контекст. При цьому головна його сутність не полягає в шкільному або професійному навчанні. Неформальне навчання охоплює практично всі дії, не спрямовані на отримання диплома або

визнаного свідоцтва про закінчення, і відбуваються за рамками інституціоналізованого, запланованого шкільного чи професійного навчання контексту.

Слід зазначити, що Д. Коллардін [4] виділяє дві істотно відмінні форми визнання результатів навчання:

- сертифікація як елемент формального навчання, що є офіційним визнанням інституційного набуття освіти: дипломи та свідоцтва про отримання професійної освіти вручаються державними організаціями (головним чином, міністерствами освіти і виховання);
- валідація – визнання всієї палітри компетенцій і знань незалежно від часу і місця їх набуття.

Валідація, на протигагу сертифікації, враховує всі форми навчання, в тому числі неформальні. Її зміст полягає в тому, «щоб зробити навчання видимим» [4, с. 12], а також підкреслити і визнати цінність сукупності компетенцій, придбаних поза навчальним закладам. Якщо сертифікація в інституціональному відношенні є вже усталеним процесом, то процес валідації відносно новий. Він стосується одночасно професійних компетенцій, що відносяться до певної трудової діяльності, і здібностей, необхідних для життя в спільноті (наприклад, громадянські та міжкультурні компетенції). Основна мета валідації неформального навчання – надати можливість усім громадянам підтвердити свої знання, навички та вміння, які вони набули в процесі навчання, роботи, певних видів діяльності і власних зусиль. Валідація сприяє підвищенню впевненості особистості в собі на ринку праці, а також професійній самоідентифікації; вона стимулює інтерес до навчання протягом усього життя.

Проведене дослідження свідчить, що основний акцент в програмах неформальної освіти (НФО) зроблено на ті галузі знання, які виявляються найбільш актуальними для клієнта, що є перевагою в порівнянні з формальною освітою, яка надає комплексні знання. Важливою відмінністю неформальної освіти від формальної є також необхідність в особистій мотивації з боку клієнта неформальної освіти. Зважаючи на те, що навчання на неформальних курсах не передбачає отримання диплому, єдиною нагородою стає те знання, яке клієнт НФО отримує в результаті участі в програмах. З іншого боку, найчастіше програми неформальної освіти організовані таким чином, щоб бути в максимальному ступені зручними для клієнта. Програми формальної освіти є настільки інтенсивними, то вони, найчастіше, не дозволяють поєднувати навчання та роботу. Неформальна освіта дає змогу отримувати нові знання «без відриву від виробництва».

Слід додати, що з середини першого десятиліття двадцять першого століття НФО активно задіюється в програмах ЮНЕСКО, спрямована на неписьменних дорослих, на створення спеціальних навчальних закладів для дітей з бідних та неблагополучних сімей, з навчання позбавлених права освіти представників суспільства (наприклад, жінок у мусульманському світі). Активну роль у популяризації НФО зіграли інформаційно-комунікаційні технології. Сьогоднішня низка програм НФО реалізується за допомогою інтернету. Основними принципами НФО можна назвати навчання з урахуванням потреб, зв'язок з практикою і гнучкі програми, розклад і вибір місця проведення. Одним із завдань НФО може бути допомога в реалізації програми «Освіта для всіх» і «Декларації тисячоліття».

Старіння населення планети – відмінна риса сучасної епохи. У всьому світі в даний час йде боротьба за те, щоб люди «третього віку» не були приречені на пасивний спосіб життя. У Політичній Декларації Міжнародної конференції з проблем старіння підкреслено, що відсутність можливості отримувати освіту в літньому віці може стати причиною відчуження, ізоляції, роз'єднаності поколінь, маргіналізації та ін. Специфічні цілі європейської освітньої політики формулюються Радою Європи, Європейською Асоціацією освіти дорослих та іншими організаціями. Лідером міжнародного співробітництва виступає ЮНЕСКО, об'єднуючи більшість країн світу. Активно діє з 1976 р. Міжнародна асоціація університетів «третього віку», яка об'єднує 2 млн. 200 тис. студентів-пенсіонерів. У розвинених країнах прийняті і успішно реалізуються закони, що регламентують сферу освіти дорослого населення. У Німеччині, наприклад, право на освіту людей різного віку зафіксовано в Конституції країни. У США введені освітні програми з підготовки до виходу на пенсію і підвищення кваліфікації співробітників старших віків. У Швеції, Данії, Голландії, Великобританії, Франції, Норвегії, Фінляндії, Японії, Китаї та інших країнах діють закони про сприяння освіті літніх людей з метою поліпшення їх добробуту, організації дозвілля, забезпечення доступу до інформації. Міжнародні організації навчання літніх людей використовують лекції, семінари з групами за інтересами, наприклад, з психології та філософії життя, групи самонавчання, групи взаємодопомоги, екскурсії. У рамках освітніх програм проводяться танцювальні, хорові заняття, релаксація. Наприклад, вища народна школа, широко представлена в країнах Північної Європи, Німеччини, Америки, також відноситься до закладів неформальної освіти дорослих.

Як бачимо, освіта в пенсійному віці не переслідує мети отримання професії, кращого працевлаштування, вона відноситься до неформального типу, що передбачає персональний розвиток, соціальну адаптацію та спілкування людей, збереження їх активної життєвої позиції.

Однією з країн, що мають багату історію неформальної освіти, потужну і різноманітну її сучасну систему, є Сполучені Штати Америки. У США, де держава довгий час, практично до 60-х років ХХ століття, утримувалася від втручання в сферу освіти, немає не тільки протиставлення неформальної освіти формальній, а й кордони між ними важко провести. Взаємовплив приватної, громадської, державної, конфесійної освіти в США сприяє їх зближенню і вимагає від всіх типів освіти стандартизації та технологізації. Мода на педагогічні стандарти і технології виникає в ХХ столітті в США і звідти поширюється на увесь інший світ. А тон в цьому русі задає якраз неформальна, рідше приватна освіта. І лише потім ті чи інші стандарти і технології переймаються державною системою освіти і формалізуються.

Нами було досліджено, що в Україні існування неформальної освіти охоплює наступні галузі: позашкільну освіту; післядипломну освіту та освіту дорослих; шкільне та студентське самоврядування (через можливість набуття організаторських, комунікативних, управлінських умінь); освітні ініціативи, спрямовані на розвиток додаткових умінь та навичок (мовні та комп'ютерні курси, гуртки за інтересами та ін.); громадянську освіту (різнопланова діяльність громадських організацій). Останнім часом розпочали роботу університети третього віку та вищі народні школи.

Отже, в даний час у всіх розвинених країнах світу на рівні державної політики досягнуто визнання того, що знання у все зростаючій мірі стають основою розвитку суспільства. Більшість передових країн світу реформують власні освітні системи, спираючись на засади концепції навчання впродовж усього життя [2]. Необхідним засобом соціально-економічного прогресу в ХХІ столітті є трансформація людства в суспільство «навчання впродовж життя». Положення «від навчання на все життя до навчання через все життя» може служити гаслом сукупної системи освіти і найбільш повно відображає потенціал і завдання неформальної освіти, яка, в свою чергу, має стати одним з механізмів реалізації концепції освіти впродовж життя.

Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки: неформальна освіта є важливою складовою неперервної освіти дорослих; вона розвивається як результат суспільного розвитку і на неї є попит. Неформальна освіта має великі потенційні можливості щодо розвитку суспільства, держави, особистості. Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду щодо розвитку неформальної освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кремень В. Нові вимоги до освіти та її змісту // Виклик для України: розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для 21 століття : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Рівний доступ до якісної освіти», 26-27 червня 2007 р., м. Київ. – К. : ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. – С. 3-10.
2. Курлянд З. Н., Хмельюк Р. І., Семенова А. В. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
3. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 (2000) Про неформальну освіту. – Режим доступу : <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.
4. Bentley, T. *Learning beyond the classroom : Education for a Changing World* / T. Bentley. – London ; New York : Routledge, 1998. – 200 p.
5. Bjørnåvold, J. *Making learning visible. Identification, assessment, and recognition of non-formal learning in Europe* / J. Bjørnåvold. – Thessaloniki : Cedefop, 2000. – P. 23-26.
6. Dave R. H. *Foundation of Lifelong Education: Studies in Lifelong Education* / R. H. Dave. – Hamburg, 1976. – 388 p.
7. Federighi P. *Non-formal Education. Glossary of Adult Learning in Europe* / P. Federighi. – Hamburg : UNESCO Institute for Education, 1999. – 130 p.
8. *Recognition and validation of non-formal and informal learning for VET teachers and trainers in the EU Member States* / Cedefop. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – 78 p.
9. *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning* [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Communities / European Parliament ; Council of the European Communities. 2008. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>